

Nekazaritza gaurko munduan

Andoni Lekuona

Gogoan hartzekoa da, gure artean baserri-munduaz edozeinek daukan hitzegiteko eskubidea eta bere formulatxoa. Egia esan, mundu horretan, irakasle bezala lehenik eta sindikatu-gizon bezala azkenik, urte asko daramatzagunok nahikoa buruhauste eta kezka sentitzen dugu baserri-munduaz hitzegiterakoan eta, askoz ere gehiago, baserriari eta nekazaritzari norabide bat markatu nahi zaionean. Izan ere, hain da mundu alderdi askoduna eta korapilotsua! Dena dela, mundu horren alderdi nagusiak agertzen saiatuko gara.

Baserri-aldakuntzak

Askok uste dute, edo askotan uste izaten da, baserriak bere hartan jarraitzen duela eta aldakuntzarik ez dela mundu honetan. Uste okerragorik ezin liteke izan. Puntu hori garbi uzten du eskuratu berria dudan estudio batek¹. Agiri horretan azaltzen denez, 20 urtetan (1952-1972), industri zerbitzuen emankortasuna 2,7 aldiz igo den bitartean, urte beretan nekazaritzaren emankortasuna 3,75 aldiz hazi da. Emankortasuna, kasu honetan, langile bakoitzak sortzen duenarekin neurtzen da. Dena dela, ekonomi sailen arteko aldea garbi dago eta nekazaritza da irabazle.

Beste aldetik, urte beretan kapital erabilia industri zerbitzuetan 2,4 aldiz handitu den bitartean, nekazaritzan 5,5 aldiz igo da. Beraz, nekazaritzako berrikuntza askoz ere garestiagoa izan da.

Esandako hori Frantziari dagokio. Baina gure artean zer gertatu da azkenaldi honetan? Berriz ere estudio batetaz baliatuko gara². Hemengo aldakuntzak beranduago etorri dira eta ez dira hain gogorrak izan. Hala ere, Douglass ikertzaile amerikarrak Murelagan eta Etxalarren aurkitu duenez eta XX. gizaldiari dagokionez, 3 aro nagusi bereizten dira: gizaldiaren hasieratik 1925 arte; urte honetatik 1945 arte eta 1945az gorakoa.

Lehen aroa

Garai honetan, baserria, berak behar duena sortzeari lotua dago gehienbat. Hau dela eta, etxean behar zen garia eta artoa egiten ziren eta urte osorakoa sortu behar zuten etxalde ona izatekotan. Gaur baino askoz lur gehiago erabiltzen zen labore hauetan.

Lan-molde aldetik, ez zen gaurko golderik ezagutzen. Murelagan laiez aritzen ziren eta Etxalarren lurra harrotu besterik egiten ez zuen golde-klase bat erabiltzen zen. Segarik ere ez zen ezagutzen eta igitaiarekin ebaki behar zen ganadu-bazka. Itxura denez, udaberri, uda eta udazkenean, behiak larrera botatzen ziren.

Etxean behar zen gehiena bertan sortzen zenez gero, ezer gutxi erosten zen kanpoan, eta hauek luxuzko gauzatat jotzen ziren: azukrea, txokolatea, kafea, arrain gazituak eta edari batzu. Zenbait pagamentu gauzez ordaindu ohi zen (errenta eta abar), eta dirua bera estuasun batzutarako gorde ohi zen, dotea emateko, herentzia garbitzeko eta abar.

2. aroa

Bi sistemak, zaharra eta berria, nahasturik bizi dira: berez bizi dena eta salmenta-bidean jartzen dena.

Sega eta goldea sartuz, bi tresna hauek zeharo aldatzen dute baserrietako lana, azkartuz eta erraztuz. Era berean, ganadu-janariak kanpotik ekartzen hasten dira eta ongarri mineralak erabiltzen dira karearen orde. Guzti honek diru-beharra sortzen du baserrian eta merkatu-bidean jartzen du berau.

Ganadutzatik datoz orain ere diru-sarrerak gehienbat: esnea eta gazta batez ere eta esneko txekorrak. Esnearen estimazioak bi ondorio dakartza: urte osoan behiak etxean edukitzea esnea kentzeko eta suitzar arrazako behiak eskuratzea gorrien orde. Hauek

esne gehiago ematen zuten eta, nahiz eta janari gehiago eskatu, lanerako, uztarrirako ere balio zuten.

Gaztak egiten ziren baserrietan, gazura txerrientzat erabiltzen da. Modu honetan, zenbait tokitan, batez ere Nafarroan, txerri-gizentzeari eta umeak sortzeari ekiten zaio.

Ganaduak indar hartzen duen neurrian, belardiak handitzen dira eta lur landuak, nekazari-lurrak, gutxituz doaz. Artoa bera ere ganaduentzat erabili ohi zen pertsonentzat baino gehiago. Jakina, joera horiek guztiak gerratearekin eta gosetearekin aldatu ziren urte batzutan behintzat.

3. aroa

Baserria diru-munduan sartzen da erabat eta saltzeko gauzak sortzera jartzen da.

Makinak sartzen dira, motosegak, belar-zuloak egiten eta ikui-luak berritzen, dirutza handia erabiliz. Aldi berean, lurrak analizatzen dira eta ongarrri mineralak erabiltzen. Arto hibridoa sartzen da eta, behientzat, txekorrentzat, oiloentzat eta untxientzat pentsu osatuak gero eta gehiago erabiltzen dira. Ganaderitzan, behi holandesak, esne-behiak alegia, ugaritzen dira. Baita ere, haziaren bidez, arraza hobetzeari ekitzen zaio. Labrantza-lurretan, belardi landuak, artifizialak, jartzen dira martxan.

Kanpora saldu behar honek aldaketak dakartza baserri-mundura. Batetik, saltzaileak sartzen dira tartean; hasieran esneketariak, letxeroak alegia, eta esne-zentralak geroago. Beraz, salmenta bera eta jeneroen prezioak besteren esku gelditzen dira eta baserria bere burujabetza galduz doa. Berdintsu gertatzen zaio kanpotik erosi behar dituen jeneroekin, ongarririk direla, pentsuak direla, eta abar luzea.

Oraindik menpetasun handiagoa. Etxean eta baserrian sartu dituen hobekuntzak bere diruz egiterik ez du izan eta diru bila atera beharrean aurkitu da. Nekazaritzako kreditu bereziak izan dira, baina, azken batean, nekazari-jeneroen merkatua ere berezia denez gero, nahikoa baldintza estuak suertatu zaizkio, batez ere esfortzu handia egin beharrean aurkitu delako. Egia hauxe da: baserria zorpean aurkitzen dela erabat eta burua altxatzea oso nekosoza zaiola.

Nekazaritzaren lekua gizartean

Nekazaritzak gizartean duen lekua neurtzeko, neurri desberdinak erabili ohi dira. Izan ere, gizarteak —eta berdin gurea bezalako gizarte batek— ikuspegi asko ditu bere baitan eta horietan nekazaritzak maila eta leku desberdinak hartzen ditu. Gaurko honetan, nagusienak jorratuko ditugu.

Lehenengo, nekazaritza-sailak hartzen duen jendetza eta, batez ere, langile-multzoa dator³. Aurreko puntuan ikusi dugunez, nekazaritzaren emankortasuna asko handitu da; beste modura esanda, jenero-multzo berdina ateratzen da langile gutxiagorekin. Ondorioz, numeroz eta konformidadean nekazari-langileak gutxituz doaz herri aurreratu guztietan, eta gurean ere bai. Hala ere, nekazaritzaren garrantzia osoan neurtzeko, kontutan hartu beharko lirateke, goi aldetik, nekazaritzak erabili ohi dituen tresneria eta instalazioak eratzeko behar diren langileak eta, berdin, jenero horiek transformatzeko eta kontsumitzaileen eskuetara iristeko enplegatzen direnak. Era honetan neurturik, hobeto ikusiko litzateke nekazaritzaren benetako lekua eta garrantzia.

Euskal Herrian, zuzeneko nekazari-langileek langilego osoaren 7,6 osatzen dute. Konformidade handiena Nafarroak dauka % 15,9rekin; txikiena, Bizkaiak % 4rekin; eta Arabak eta Gipuzkoak % 11,4 eta 5,7 dituzte hurrenez-hurren. Zenbaki horiek 1981. urtekoak dira. Urte horretan, Europari begira, proportzio hauek aurkitzen ditugu: Alemanian 5,9; Frantzia 8,6; Holandan 5; Ingalaterran 2,8 eta Italian 13,3. Europa osoan, batezbeste, % 8,1. Proportzio horiek adierazten dutenez, Europaren maila berean gabiltza oker handirik gabe eta, beharbada, beheraxeago.

Baina zenbat langile diren jakiteak ez du gauza askorik argitzen, zer eta zenbat sortzen duten jakin gabe. Puntu hau sakon aztertzerik ez daukagu, baina hau esan liteke: Europan jenero gehienak sobrante diren bitartean, gu eskasian gabiltzala behi- eta untzi-haragitan, fruta eta zenbait barazkitan, arrautza eta ardotan eta, zer esanik ez, Mediterraneo aldeko jeneroetan. Guzti horrek garbi azaltzen digu emankortasunean pauso asko eman beharra daukagula; eta puntu honetan emango digu Europak nahikoa lan.

Dena dela, ez dirudi beharrezkoa —eta askotan ezinezkoa izango litzateke— behar diren jenero guztiak bertan sortzeak; baina gaurko krisialdi honetan beharrezkoa da ahal den lanposturik

gehiena sortzea eta ahal den probetxurik handiena ateratzea gure lurrari.

Hain zuzen, probetxu hori neurtzeko, ekonomi sail bakoitzak sortzen duen balio erantsia erabili ohi da. Europa osoan, nekazaritzaren balio erantsia balioa nekazari-langileena baino txikiagoa da. Gurean ere horixe bera gertatzen da, eta diferentzia handiagoekin. Araban, langileen % 11,4k, % 5,1eko balioa sortzen du; Gipuzkoan % 5,6k % 2,2ko balioa; Bizkaian % 4k % 1,1eko balioa eta Nafarroan % 15,9k 8,6ko balioa; Euskal Herri osoan langileen % 7,6k 3,3ko balioa. Ondorioz, nekazaritzako langileen emankortasuna ekonomia osokoekin parekatuz, % 55,8 txikiagoa da Araban; % 60,3 Gipuzkoan; % 72,5 Bizkaian; % 45,7 Nafarroan eta 56,7 Euskal Herrian. Baina puntu honetan jeneroen prezioak zerikusi handia du balio erantsia neurtzerakoan eta azken urte hauetan nekazari-prezioak besteak baino gutxiago igo direla, gauza jakina da.

Puntu hau nolabait zehazteko, Banco de Bilbaok⁴ errenten azken azterketan azaltzen dituen datuak erabil daitezke. Azterketa horrek, ekonomi saila, 22 azpisailetan banatzen du eta hauen artean, Komunitate Autonomoari dagokionez, nekazaritzak 15. lekua du. Atzetik datoz, ura, gasa eta argi-indarraren azpisaila; meatzaritza eta petroleoa; arrantza; zura eta kortxoa; zeramika, kristala eta ormigoia; larrua, jantziak eta oinetakoak eta, azkenik, oi halgintza. Beraz, balio erantsiaren aldetik ere, nekazaritza ez da bil azken postuetan.

Azkenik, nekazaritzak gizarte-giroan duen lekua ikusi nahi genuke. Politikan nekazaritzak ez du zenbait herritan eta zenbait naziotan duen garrantzirik, Frantzian adibidez. Jokabide horretan, jakina, badu zerikusirik nekazaritzaren pisu txikiak jendetzaren eta ekonomiaren aldetik. Nahikoa da alderdi politikoen jokabidea ikustea. Hautagaien listetan, bai herri mailan eta bai herrialde mailan, baserri-munduko ordezkari gutxi ikusten da; partiduen programetan ere aipamen gutxi izan ohi ditu nekazaritzak eta aipamen arin batzu besterik ez. Hauteskunde-modeloak ere horretara bultzatzen du. Hauteskunde-barrutiak probintziak egin ohi dira. Barrutiak txikiagoak balira eta barruti bakoitzean gehiengoaren bidez aukeratuko balitz, Frantzian egin ohi den bezala, dudarik ez dago, zenbait tokitan behintzat, gurean ere garrantzi handiagoa izango lukeela nekazaritzak.

Beste hainbeste gertatzen da egunkari, aldizkari, irrati eta telebistetan. Komunikabideetan nahikoa baztertua dago nekazaritza.

Gertakari bereziren bat izan ezean (manifestaldi bat, batzarre bereziren bat, Europan sartzea eta abar), askotan kronika mailatik ez da pasatzen komunikabideetan nekazaritzak duen lekua. Ikusi besterik ez dago. Orri berezirik ez dute gure egunkariak, merkaturako orria izan ezik, ezta gai hauetan ohitu eta jantzitako kazetaririk ere. Puntu honetan, beharbada, irрати euskaldunak dira ardura gehiena agertzen dutenak. Baina, onenean ere, nahikoa arina eta profesionaltasun gutxikoa.

Nekazaritza eta ustiategiak

Lurralde batetik bestera, giroak eta lurrak eraginda, nekazaritza desberdinak aurkitzen dira. Baina desberdintasuna, baserri bakoitzak, ustiategiak ere, beren beharren eta baliabideen arabera, sortzen dute.

Hau kontutan izanik, era askotako klasifikazioak egin daitezke eta guztiak baliagarriak izan daitezke. Guk ere Gipuzkoari begira klasifikazio bat presentatu izan dugu⁵. Nolanahi ere, probintzia baten barruan ez da hainbesteko alderik aurkitzen.

Nere irakasle izandako Klatzmann jaunak⁶, harritzekoa ez denez, Frantziari begira alde handiagoak aurkitzen ditu. Frantziako Iparraldean, 30 hektareako ustiategiak aurkitzen dira, baina emaitza ugariekin. Tamaina aldetik erdi-parekoak dira eta dedikazioz, zenbait laboreri eta ganaderitzari emanak eta beti teknika aurreratuz baliatzen direnak.

Bretainian ustiategiak txikiagoak dira eta langintza nagusia ganadularitza da. Lurrik eza, lurrik gabeko langintzaz (hegiatiak, txerri-aziendak eta abar) osatzen da.

Erdi aldean eta Paris aldean, ganadularitza utziz, laboreak bazarrik lantzen dira (garia eta artoa), 200 hektareako ustiategiekin.

Languedoc aldean (Hegoaldean) puntako espezializazioa (mahastizaintza) aurkitzen da, ustiategi handi eta txikiekin.

Mendialdeetan, ganadularitza da nagusi. Ustiategiak txikiak izanik, herri-lurrekin osatzen dira.

Beste erako klasifikazioak ere baditugu. Mainié jaunak, bere klasifikazioa egiteko, ustiategien aldakuntza hartzen du oinarri-

tzat. Batzu atzeraka doaz, besteak aurrera eta gainerakoek bere hartan diraute. Aurrera doazenek bi erataria jokutzen dute: eremuak handituz edota emaitza trinkotuz.

Klasifikazioen alderdi hau bukatzeko, beste estudio bat aipatuko dugu⁸. Estudio honek 3 eratako ustiategi-tipoak aurkezten ditu. «Modernizatu» deitzen ditu batzu, hau da: teknika aurrerratuaz erabiliak eta nahikoa ustiategi handiak direnak. Hauek ez dute Estatuaren laguntza-beharrik. «Modernizable» lirateke besteak, hau da: eremuz txikiagiak direnak eta tresneriaz iristen ez direnak. Baina jabeak teknikaz ondo jantziak daudenez gero, diru-laguntza baten bidez —batez ere lur gehiago eskuratzeko— aurrekoen mailara iritsiko lirateke. Hauek epe jakin batean Estatuaren diru-laguntza beharko lukete. Beste guztiak, «modernizatu» nahi ez duten edo ezin duten ustiategi txikiak izango lirateke. Hauek, laguntza soziala izango lukete erretiro-garaira heldu arte eta orduan hauen lurra modernizazio-bidean daudenentzat izango lirateke.

Azken klasifikazio honek, diru-laguntzaren arazoa sortzen du. Puntu hau Europa mailako estudio eta azterketetan aspaldi aipatu zen⁹. Azkenaldi honetan, kritika hori asko zabaldu da Europako jenero soberakoaren arazoa sortu eta produkzio-kuoten sistema ezarri denean. Europako FEOGaren diruak (Fonds européen d'O-rientation et de Garantie agricoles) gehienbat merkatuari eta prezioei eusteko erabili ohi dira. Beraz, era honetara, jenero gehien sortzen duenak jasotzen du laguntzarik gehien, baserri eta ustiategi handiek alegia. Aborokinen garaian jokabide honek ez du zentzurik.

Egoera honen aurrean, bi erataria joka liteke. Batetik, Norvegian egiten den bezala, zer-nolako baserriak diren ikusiz, prezio desberdinak jarri familia bakoitzak bizitzeko adina izan dezan¹⁰. Edota, garantiatzko prezioa jaitsi eta horrela libratzen den dirua nekazari-familiei laguntzeko erabili, nekazaritzako errenta arazo sozial bezala hartuz, langabezia hartzen den bezala.

Bigarren sistema hau garbiagoa izango litzateke, baina baditu bere alderdi txarrak: nekazariak limosnazko langintza egiten dutela pentsatuko lukete eta, bestetik, oraingoa bezalako krisialdi batean, Estatuak begi txarrez ikusten dituzte subentzioak eta gutxitu egin nahi izaten dituzte.

Dena dela, nekazaritzan gero eta subentzio gehiago erabiltzen da (adibidez, Mendiko Nekazaritzan) eta, bestetik, produkzioaren arabera (adibidez, Alemanian) produkzio-kuotak banatzen dira.

Prezioei eutsi ordez, familiei eusteño jokabidearen garaia etorri ote da Europara?

Gutxien-gutxienez galdera plazara da eta erantzun baten zain dagoela ere nahikoa bistan dago.

A.L.

-
- 1 E.L.B. (Euskal Laborarien Batasuna): *Une nouvelle politique agricole*, C.N.S.T.P. 1984.
 - 2 DOUGLASS, Willian A.: *Oportunidad y Exodo Rural en dos Aldeas Vascas*, Auñamendi, Donostia 1977.
 - 3 DPTO. DE ESTUDIOS DE CAJA LABORAL POPULAR: *El Sector Agrario Vasco ante la Comunidad Económica Europea*, 1985. KLATZMANN, Joseph: *L'Agriculture Française*, Edit. du Seuil, 1978.
 - 4 BANCO DE BILBAO: *Renta Nacional de España*, 1981, 1983.
 - 5 LEKUONA, Andoni eta beste: *Estudio socio-económico del Caserío Guipuzcoano*, Escuela Rural Zabalegui, 1973.
 - 6 KLATZMANN, J.: aip. lib.
 - 7 *Les Exploitations Agricoles en France*, P.U.F. (Que sais-je?), Paris, 1971.
 - 8 GERVAIS, M., SERVOLIN, C. et WEIL, J.: *Une France sans paysans*, Edit. du Seuil 1965.
 - 9 ZELLER, Adrien: *L'Imbroglia Agricole du Marché Commun*, Colmann-Lévy, 1970.
 - 10 Ik. 1. oharreko agirian «quantum» izeneko sistema.

LA AGRICULTURA EN EL MUNDO DE HOY

L'AGRICULTURE DANS LE MONDE D'AUJOURD'HUI

El autor, conocido profesor de una escuela rural y dirigente sindical, se propone ofrecer algunas coordenadas de la compleja problemática del mundo rural.

Transformación del caserío

Contra lo que se cree frecuentemente, el caserío se ha transformado profundamente. Como prueba, el autor ofrece algunos datos referentes a la situación francesa respecto a la productividad y al capital invertido en la agricultura, comparándolos con el sector industrial. Asimismo, sintetiza los resultados de unos estudios del in-

investigador americano Douglass, quien distingue tres periodos en la agricultura del País Vasco durante el siglo XX: 1) Hasta 1925: El caserío procura su autoabastecimiento; la labranza tiene mayor importancia; la técnica actual no se conoce; el dinero tiene poca circulación. 2) Entre 1925 y 1945: Junto al sistema anterior, surge uno nuevo caracterizado por el creciente desarrollo del mercado, de una mayor importancia de la ganadería vacuna y porcina, de la maquinaria agrícola, de las praderas. 3) Desde 1945: El caserío entra de lleno en el régimen de mercado. Los signos del periodo anterior se acentúan. El intermediario (los recogedores de leche y las centrales lecheras, los suministradores de piensos) cobra una fuerte presencia con la correspondiente pérdida de independencia del productor agrícola. Esta dependencia presenta otra dimensión: la relativa a las instituciones que ofrecen créditos, difíciles de amortizar.

Lugar de la agricultura en la sociedad

La importancia social de la agricultura se puede medir con diversos baremos. Desde el punto de vista del conjunto de trabajadores agrícolas, el País Vasco en su conjunto se halla en torno a la media europea y disminuye progresivamente. Sin embargo, a diferencia de la media de Europa, la producción respecto a muchos géneros es insuficiente; ello es índice de una productividad deficiente. Desde el punto de vista del valor añadido creado por cada sector económico, la agricultura produce un valor menor en relación al número de los agricultores. Esto ocurre también en Europa; pero entre nosotros con mayor diferencia. Sin embargo, al sopesar estos datos, hay que tener presentes otros factores, como la importancia de los precios políticos que se imponen a los productos agrícolas. De todos modos, existen sectores económicos menos rentables que el agrícola.

La escasa importancia social del mundo agrícola se puede deducir de su poca incidencia en la política (pocos representantes del mundo rural; pocas ofertas en los programas de partidos; poco peso de las circunscripciones rurales en el sistema de elecciones actual) y en la prensa.

La agricultura y las explotaciones

Otro factor importante para sopesar la agricultura es la dimensión de las explotaciones. Se recuerda la clasificación hecha en los estudios de Klatzmann y de Mainié. Es particularmente interesante la división de explotaciones modernizadas, modernizables y no-modernizables, por su importancia en la política de ayudas seguida por FEOGA (Fonds européen d'Orientation et de Garantie agricoles), que priman precisamente a los productores más poderosos. Posiblemente ha llegado la hora de iniciar otro sistema de ayuda al sector agrícola, que, más que a sostener los precios, se orienta a apoyar a las familias.

L'auteur, un professeur connu d'une école rurale et dirigeant syndical, nous présente quelques données importantes des problèmes complexes du monde rural.

Transformation de la ferme.

Contrairement à ce que l'on croit souvent, la ferme a subi des transformations profondes. Comme preuve, l'auteur apporte des données concernant la situation française quant à la productivité et au capital investi dans l'agriculture, en les comparant au secteur industriel. De même, il résume les résultats des études réalisées par le chercheur américain Douglass, qui distingue trois périodes dans l'agriculture du Pays Basque durant le XXe siècle: 1) Jusqu'à 1925: la ferme procure son auto-approvisionnement; le labourage a une plus grande importance; on ne connaît pas les techniques actuelles; l'argent circule peu. 2) Entre 1925 et 1945: avec le système antérieur surgit un nouveau système caractérisé par le développement croissant du marché, de l'élevage bovin et porcin, de l'outillage agricole, des prairies. 3) Depuis 1945: la ferme entre de plein pied dans le régime de marché. Les signes de la période précédente s'accroissent. La présence de l'intermédiaire (les ramasseurs de lait et les centrales laitières, les fournisseurs d'aliments de bétail) acquiert une grande importance, ce qui entraîne la perte d'indépendance du producteur agricole. Cette dépendance se manifeste aussi face aux institutions qui offrent des crédits, difficiles à amortir.

Place de l'agriculture dans la société.

L'importance sociale de l'agriculture peut se mesurer selon des barèmes différents. Du point de vue de l'ensemble des travailleurs agricoles, le Pays Basque se situe globalement au niveau de la moyenne européenne et diminue progressivement. Cependant, contrairement à la moyenne européenne, la production de beaucoup de produits est insuffisante; cela est l'indice d'une productivité déficiente. Du point de vue de la valeur ajoutée créée par chaque secteur économique, l'agriculture produit une valeur moindre par rapport au nombre des agriculteurs. Cela se produit aussi en Europe, mais chez nous l'écart est plus grand. Néanmoins, lorsqu'on considère ces données, il faut tenir compte d'autres facteurs, tels que l'importance des prix politiques imposés aux produits agricoles. De toute manière, il existe des secteurs économiques moins rentables que l'agriculture.

La faible importance sociale du monde agricole peut se déduire de sa toute aussi faible incidence dans la politique (peu de représentants du monde rural; peu d'offres dans les programmes des partis; peu de poids des circonscriptions rurales dans le système électoral actuel) et dans la presse.

L'agriculture et les exploitations.

Un autre facteur important pour soupeser l'agriculture est la dimension des exploitations. L'auteur rappelle la classification faite dans les études de Klatzmann et de Mainié. Particulièrement intéressante est la division des exploitations modernisées, susceptibles d'être modernisées et non susceptibles d'être modernisées, selon leur importance dans la politique d'aides suivie par le FEOGA (Fonds Européen d'Orientation et de Garantie Agricoles), qui favorise précisément les producteurs les plus puissants. Certainement, le moment est venu d'appliquer un autre système d'aide au secteur agricole, qui soit dirigé d'avantage à appuyer les familles qu'à soutenir les prix.